

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційну роботу *Миколи Антоновича Бучина* на тему:
«ЕВОЛЮЦІЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ ВИБОРІВ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

На сучасному етапі, коли молода українська держава прагне утвердити себе геополітично та культурно-цивілізаційно, активізується пошук нових загальнотеоретичних та методологічних парадигм задля осмислення процесів демократизації. Саме у перехідних суспільствах з надзвичайною гостротою постає нагальна потреба теоретичного з'ясування новітніх тенденцій у суспільно-політичних орієнтаціях людської свідомості, що не в останню чергу детермінується структуруванням політичного простору та специфікою формування демократичної політичної системи. В Україні процеси демократизації тісно пов'язані з електоральним процесом, що актуалізує проблематику демократичних принципів виборів, які є вельми важливим фактором для державотворчих процесів у цілому. Саме тому звернення М. А. Бучина до дослідження еволюції демократичних принципів виборів та особливостей їхньої реалізації в Україні є виправданим і надзвичайно актуальним.

Вибори – стрижневий механізм демократії. Демократичний політичний режим, будучи несумісним із зосередженням влади в руках обмеженої кількості осіб, ставить вимогу запровадження виборів як інструменту постійної зміни народного представництва. Як слушно зазначав Дж. Сарторі, сучасні демократії залежать від трьох факторів: обмеження врядування більшості; виборчі процедури; представницька передача влади. Відповідно, демократія неможлива без представницької передачі влади, що забезпечується шляхом періодичних виборів. В електоральному процесі вагому роль відіграють виборчі процедури, які базуються на демократичних принципах. Саме ці наукові завдання обумовлюють необхідність розробки проблеми виявлення генези та специфіки

демократичних принципів виборів у контексті українського політичного процесу.

У дисертаційній роботі відстежується зважений науковий підхід до визначення її мети та завдань (с. 6-7). Оптимально продумана методологія дослідження вбирає в себе комплекс як загальнонаукових, так і спеціальних методів, що використовуються в політичних науках. Запропоновані в дисертаційній роботі підходи до аналізу обраної проблематики дослідження дають змогу покращити розуміння суті сучасного суспільно-політичного буття. У результаті дисертант сформулював концепцію, що визначає і пояснює специфіку демократичних принципів виборів, розробивши авторську методику визначення рівня демократичності виборів. Структура роботи оптимально опрацьована, логічно несуперечлива, відображає сюжетну лінію проведеного дослідження.

У першому розділі дисертаційної роботи здійснено ретроспективний огляд концептуальних позицій стосовно проблематики демократичних принципів виборів. Привертає увагу детальне опрацювання джерельної бази, її ретельна систематизація.

Викликає цікавість твердження щодо того, що європейській науковій традиції, яка базується на європейському виборчому праві, переважно притаманне вузьке трактування демократичних принципів виборів, коли акценти фокусуються передусім на базових принципах: вільні, рівні, загальні, прямі та таємні вибори (с. 19). Натомість вітчизняній науковій школі притаманне ширше трактування демократичних принципів виборів: окрім названих п'яти демократичних принципів виборів, українські науковці здійснюють також аналіз принципів, які характеризують виборчий процес, реалізацію виборчих прав кандидатів тощо.

Другий розділ дисертаційного дослідження присвячений експлікації теоретико-методологічних засад вивчення демократичних принципів виборів. Вдалим видається обґрунтування трьохрівневої класифікації демократичних

принципів виборів: базові принципи; додаткові принципи; процесуальні принципи (с. 60).

Викликає цікавість визначення базових детермінант, які визначають рівень абсентеїзму. Дисертант запропонував власну класифікацію чинників на основі особливостей та відношення до особи стимулів, що визначають її політичну поведінку (с. 65): 1) *суб'єктивні* – притаманні виборцям та визначають рівень їхньої політичної участі; 2) *об'єктивні* – характеризують ситуацію в країні та виборчий процес; 3) *кон'юнктурні* – обумовлюються певним збігом обставин; 4) *ініціативні* – є результатом впливу на виборців інших суб'єктів.

Слушним видається твердження М. А. Бучина, що «гарантією надання рівних умов у здійсненні агітації через ЗМІ може стати спеціальний орган, який здійснюватиме моніторинг діяльності ЗМІ під час виборів, відстежуючи збалансованість чи незбалансованість подачі інформації про кандидатів і партії» (с. 120). Таку інституцію, на думку дисертанта, може створювати ЦВК країни або законодавчий орган.

У третьому розділі дисертаційної роботи здійснено політико-правовий розгляд демократичних принципів виборів у контексті аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду. Дисертант детально аналізує міжнародні акти, які регулюють демократичні принципи виборів, зазначаючи, що умовно їх можна поділити на дві групи: «1) універсальні – міжнародні акти, які прийняті міжнародними організаціями світового масштабу (передусім ООН); 2) регіональні – правові акти, які були прийняті європейськими міжнародними організаціями (ОБСЄ, Рада Європи та ін.), а також документи СНД» (с. 154).

Продемонстровано історико-політичну траєкторію осмислення проблематики політико-правового регулювання демократичних принципів виборів в політичному процесі України. Здійснено детальний розгляд базових демократичних принципів у виборчому законодавстві сучасної України.

Четвертий розділ дисертаційного дослідження присвячений аналізу політико-правових аспектів регулювання додаткових та процесуальних

демократичних принципів виборів в Україні. Здійснено детальний розгляд електорального процесу в Україні на прикладі як парламентських, так і президентських виборів, та чітко продемонстровано його відповідність/невідповідність демократичним принципам виборів.

Цікавою є аргументація стосовно відповідності демократичним принципам виборів агітації в електоральному процесі України. Автор слушно зазначає, що «попри приділення значної уваги регулюванню агітації, чинне українське законодавство (особливо – президентське) містить багато упущень, які не сприяють свободі агітації. Зокрема, варто було б деталізувати покладені на органи влади обов'язки щодо організації виборів і, зокрема, агітації» (с. 291). На думку М. А. Бучина варто здійснити чітку концептуальну демаркацію між поняттями «антиагітація» та «негативна інформація». Слушно зазначається, що чинне українське законодавство, на жаль, не регулює антиагітацію.

Достатньо цікавим та новаторським є п'ятий розділ дисертаційного дослідження, в якому здійснено розгляд індексу демократичних виборів та його особливостей в Україні. Автор здійснив вдалу концептуалізацію поняття «індекс демократичних виборів».

Дисертант запропонував доволі цікаву власну методику обчислення індексу демократичних виборів, зазначивши, що «пропонована методика обчислення рівня демократичності виборів є нами розроблена лише для держав з «перехідним» політичним режимом і не може ефективно застосовуватись для вимірювання виборів у країнах із стабільною демократією» (с. 342). Врешті, на основі власної методики М. А. Бучин проаналізував вибори, які відбувалися в Україні, слушно оцінюючи їх рівень демократичності.

Крім того, достовірними і достатньо обґрунтованими є висновки та пропозиції дисертанта (с. 400-407). Таблиці, що доповнюють дисертацію, вдало систематизують ключові положення роботи та наочно відображають її наукову концепцію.

Особливу увагу привертають ґрунтовні та оригінальні додатки до дисертації, які є дуже важливим доповненням до дисертаційної роботи.

Результативність дослідження виявилася в отриманні нових науково обґрунтованих результатів, які представляють незаперечну цінність для політичної теорії та практики. Зокрема, достатньо евристичною видається розробка авторської концепції дослідження інституту демократичних виборів на етапі посткомуністичної трансформації в Україні. Доволі змістовною є запропонована дисертантом модель демократичних виборів як цілісної системи демократичних принципів (базових, додаткових та процесуальних), їхніх індикаторів та складових. Вдалою є розробка авторської методики визначення рівня демократичності інституту виборів. Викликає цікавість визначення індексу демократичних виборів під час виборчих кампаній в Україні на основі дослідження українського виборчого законодавства та виборчої практики. Аргументованим є твердження стосовно взаємозалежності між рівнями демократичності виборчого законодавства та виборчої практики в Україні, яка проявилася в так званому «виборчому парадоксі», суть якого полягає в тому, що процес вдосконалення українського виборчого законодавства часто не супроводжувався демократизацією виборчих процедур. Вдалим є виокремлення чотирьох груп основних факторів електоральної участі громадян на підставі авторської класифікації чинників, які впливають на рівень абсентеїзму в державі тощо.

Дисертація М. А. Бучина є інноваційним, науковомістким дослідженням, яке започатковує вивчення нових проблем політичної науки і практики. Ця робота викликає справжній інтерес у фахівців-політологів, політиків, оскільки містить цікавий емпіричний та фактологічний матеріал, важливі висновки та корисні рекомендації незаангажованого науковця.

Апробація основних положень дисертації здійснена на міжнародних наукових конференціях, читаннях, семінарах, круглих столах. Кількість та обсяг публікацій цілком відповідає встановленим вимогам. Вони повною мірою відображають результати дисертаційного дослідження і в установлений термін надруковані у фахових і наукових виданнях. Автореферат відображає зміст основних ідей дисертаційного дослідження.

Втім, робота М. А. Бучина викликає деякі критичні зауваження, які не впливають на позитивне враження від дисертаційного дослідження, не знижують його цінності та наукової новизни.

Перше зауваження стосується відсутності чіткої дефініції базового для дисертаційного дослідження поняття виборів, яка б тісно корелювала з проблематикою дослідження, відображаючи засадничі положення дискурсу демократичних принципів виборів. У тексті дисертації концептуалізація категорії виборів здійснюється шляхом виокремлення різних сутнісних характеристик цього суспільно-політичного феномену: вибори як атрибут та катализатор демократії (с. 4; с. 50); вибори як процес (с. 34); вибори як інститут народовладдя (с. 34); вибори як суспільний інститут (с. 153); вибори як механізм формування влади (с. 33); вибори як механізм легітимації влади (с. 72); вибори як мірило для вимірювання рівня демократії (с. 39); вибори як процес рекрутування еліти (с. 37) тощо. Разом з тим, не зовсім зрозуміло, яка дефініція є пріоритетною для дисертаційного дослідження, з огляду на вельми цікаву трьохрівневу структуру демократичних принципів виборів, яка запропонована та експлікована дисертантом, та яка могла б стати основою авторської дефініції виборів.

Друге зауваження пов'язане з методологічним супроводом дисертаційного дослідження, евристичність якого значно б підвищилася, якщо б автор, аналізуючи еволюцію демократичних принципів виборів, обґрунтував, інструментарій якої з концепцій еволюційного дискурсу став методологічною основою цього аналізу. Озброєння методологічного арсеналу еволюційного дискурсу досить потужне та використовується у різних напрямках соціально-гуманітарного знання: концепції класичного еволюціонізму XIX ст. (Г. Спенсер, Е. Тайлор та ін.), теорія універсальної еволюції, концепція однієї еволюції, багатолінійний еволюціонізм, теорія специфічної еволюції тощо. Слід зазначити, що аналіз еволюції демократичних принципів виборів, здійснений дисертантом, доволі ґрунтовний та ретельний. Разом з тим,

дисертаційне дослідження значно б виграло у разі посилання на певні концепції еволюційної методології.

Третє зауваження. Дисертант здійснив детальний та ґрунтовний аналіз історико-політичних аспектів становлення виборності на теренах сучасної України, фокусуючи увагу на виборчих практиках у підросійській Україні (початок ХХ ст.), у добу визвольних змагань (1917-1921 рр.), в період існування СРСР тощо. Разом з тим, бажано було б присвятити більше уваги аналізу виборчих практик козацької доби. Крім того, дисертаційне дослідження значно б збагатилося, якщо б більш широкого висвітлення набули форми виборчих практик, які були поширені у кінці ХІХ – на початку ХХ ст. на українських землях, що належали Австро-Угорській імперії.

Четверте зауваження. Дисертант аргументовано аналізує різні типи голосування під час виборів. Побажання авторові полягає в тому, щоб у подальших наукових розвідках він окреслив перспективи впровадження в Україні моделі електронних виборів, якими, зокрема, передбачається здійснення голосування за допомогою електронних засобів.

П'яте зауваження суто технічного характеру. У дисертацію бажано було б включити таку структурну частину як «Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів», зважаючи на наявність аббревіатур, які зустрічаються в тексті та які не завжди зрозумілі, оскільки їх розшифрування зустрічається найчастіше лише при першому згадуванні (наприклад: ОБСЄ/БДПЛ, ДВК, ОВК, ТВК, ЦВК, МЗС, АТО, МВС, ВСУ, КСУ, КВУ, ВРУ, СПУ, БЮТ, СБУ, АРК та ін.).

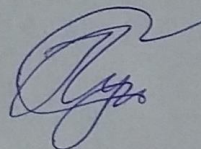
Незважаючи на вказані побажання та зауваження, дисертаційна робота М. А. Бучина написана зі знанням досліджуваної проблеми, автор досить глибоко володіє матеріалом та логічно й стилістично його викладає.

Таким чином, висловлені зауваження не знижують наукової цінності дисертаційного дослідження, вони мають характер запрошення до дискусії та побажання щодо продовження наукового дослідження цієї проблеми.

Дисертаційна робота Бучина Миколи Антоновича «Еволюція демократичних принципів виборів та особливості їхньої реалізації в Україні» за змістом, формою викладення та досягнутими результатами є оригінальним авторським дослідженням, що відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України щодо докторських дисертацій (п. 10 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р.). Представлена дисертаційна робота є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, а її автор М. А. Бучин заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент,

доктор політичних наук, професор,
професор кафедри соціології, політології
та культурології Харківського
національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди

КУЦ

Галина Михайлівна

